

Podvečerní děkování

Jan Heller

Podvečerní děkování

Vzpomínky,
texty a rozhovory

V y š e h r a d

© Prof. ThDr. Jan Heller, 2005

ISBN 80-7021-809-6

*Tuto svou asi poslední knihu
věnuji manželce.
Svou stálou péčí o vše doma
umožnila všecku mou odbornou práci.
Navrhla také titul této knihy.*

Rozhovory

S Janem Hellerem rozmlouvala
Romana Bochníčková

O VELIKONOCÍCH

(Rádio Naděje, 4. duben 2001)

Zanedlouho máme Velikonoce. Většinu lidí se přitom vybaví barevná vajíčka, zajíčci, pomlázky a vítání jara. Co znamenají Velikonoce pro vás?

Nerad bych lidem kazil radost, ale myslím si, že kraslice a čokoládoví zajíčci jsou málo. Kdo zůstává jen u nich, zůstává na povrchu. Nejde do hloubky. A tím se připravuje o radost zakončenější a trvalejší. Ve Velikonocích jde o mnohem víc, než jen o konvence, folklór a staré zvyky.

Bylo by tedy vhodné objasnit jejich původ a smysl.

Rád se o to pokusím. Ono vlastně opravdu nejde o to, co my si dnes do Velikonoc promítáme, nýbrž o to, co je jejich původním obsahem a poselstvím, jak vznikly a proč nezanikly.

Tak to vezměme po pořádku. Povězte nám něco nejdřív o starozákonních Velikonocích.

To je z bible velice jasné. Ve druhé knize Mojžíšově čili Exodu se vypráví o zajetí Izraele v Egyptě. Farao nutil Izraelce k robotám a nechtěl je propustit. V obavě, aby se nerozrostli, nařídil dokonce házet izraelské novorozence do Nilu. Za to byl faraó i se svou říší postižen deseti egyptskými ranami.

Ale to hlavní mělo teprve přijít. Když prvních devět ran nepomohlo, dostal Mojžíš příkaz od Hospodina, aby faraonovi ohlásil, že právě o velikonoční noci půjde Egyptem anděl zhouby a pobije všechny prvorozené. A když faraó Mojžíše odmítl,

pobil o velikonoční noci opravdu anděl zhoubce či anděl smrti všechny egyptské prvorozence.

A co Izraelci? Ti byli ušetřeni. Ale proč a jak?

Byli ušetřeni ne proto, že byli rodem Izraelci, ale proto, že se předem přiznali k Hospodinu. Měli to udělat tak, že veřeje svých domů pomazali krví velikonočního beránka. Pro anděla zhoubce byla krev na veřejích znamením, že v takovém domě nemá už co dělat, protože tam už si smrt vybrala svou daň.

Proč se měly pomazat veřeje právě krví beránka? Bylo to už tehdy nějaké zvláště posvátné zvíře?

Nezdá se. Posvátných zvířat bylo sice ve starověku mnoho, ale zde šlo spíše o opačný postup. Beránek se stal do jisté míry posvátným právě pro svou jedinečnou roli ve velikonočních událostech.

A co bylo podstatou této role?

Prostě to, že byl obětován pro druhé, aby na ně už smrt nesáhla.

Ale oni ho Izraelci neobětovali Hospodinu tak, že by ho spálili na oltáři, jak se obvykle dělalo s obětovanými zvířaty. Oni přece toho zabitého beránka jedli ve společném hodu. Proč?

Ten hod je symbol sebeztotožnění s tím, který byl obětován. Ti, kdo jedí beránka, se s ním ztotožňují a vstupují vnitřně do jeho údělu: žít obětavě, pro druhé, vydávat se jim jako beránek, jít jakoby za ním jeho cestou. Ten hod beránka byl pro všechny jeho účastníky především velkým radostným ujištěním: Bůh se o vás stará, a i když půjde anděl zhouby kolem, nezahubí vás, jen když budete beránkovi bratři, když budete – obrazně vyjádřeno – s beránkem jednoho těla a jedné krve. A to ovšem také zavazuje: Jako lidé vykoupení beránkem, jako jeho bratři a sestry už nemůžete žít sobecky, jeden proti druhému, jeden na účet druhého. Když jste se hodem beránka ztotožnili s tím, kdo se vydal až do krajnosti, tedy na smrt, nemůžete odmítat jeho

úděl, když budete vedeni jeho cestou, tedy všelijakou bídou a trápením.

To, co tu říkáte, vypadá spíš jako křesťanské kázání než jako výklad starozákonního oddílu.

Ano, možná, že to tak vypadá, ale neřekl jsem nic, co by nevyplývalo ze starozákonního příběhu o velikonočním beránku. Odborný rozbor Starého zákona dokonce tvrdí, že právě hod beránka patří do nejstarší a nejpůvodnější vrstvy Písma. Jestliže se ve věroučném systému dostal později někam na okraj, je to chyba tohoto systému, resp. těch, kdo jej vypracovali, a nikoli chyba beránka nebo Hospodina. Zabývám se Starým zákonem už přes padesát let a všechno mi potvrzuje, že příběh velikonočního beránka i jeho poselství patří do samého jádra biblického svědectví.

Dobře, postupme tedy od Starého zákona do Nového. Oč jde v novozákonních Velikonocích?

Myslím, že mnozí lidé, i ti, kteří se nepovažují za křesťany a bibli neznají, přece jen vědí, že podle evangelií byl o Velikonocích ukřižován a vzkříšen Ježíš Kristus.

Jsou ovšem i lidé, kteří to zpochybňují.

Ano, a dává jim to hodně práce. Pachtí se s tím, ale všechny argumenty, které jsou schopni přinést, se dají shrnout do jediné věty: My tomu prostě nevěříme. – Ale to je mi zase příliš málo.

Přijměme tedy jako základ dalšího uvažování o Velikonocích svědectví apoštolů a evangelistů o životě, díle i konci Ježíše Krista. Pak se ovšem dostaneme k otázce, jak Velikonocům a velikonočním událostem rozuměl Ježíš sám.

Ano, to jste vyjádřila velmi přesně. A na to máme také v evangeliích velmi zřetelnou odpověď. Ježíšovým výkladem Velikonoc je především jeho poslední večeře s učedníky, při níž se sám – a to zřetelně a jednoznačně – ztotožnil se starozákonním velikonočním beránkem. Je to známý příběh o slavení,

a tím i ustanovení svaté večeře Páně čili eucharistie. Při ní řekl nad chlebem: To je mé tělo, které se za vás vydává – a nad vínem: To je má krev, která se za vás vylévá. Tím Ježíš definitivně a jednoznačně vstupuje do role velikonočního beránka, bere na sebe jeho úděl, a tím ukazuje i na bytostný souzvuk nejhlubší vrstvy Starého a Nového zákona. V obou je velikonoční beránek ústředním pojmem nebo raději ústřední postavou.

Jak tomu máme rozumět: Je beránek obrazně Ježíšem nebo Ježíš plní úlohu beránka?

Platí obojí. A to proto, že beránek je vlastně název role, do níž už ve starozákonní době vstupovalo mnoho tisíc beráneků, kteří bývali obětováni a snězeni o Velikonocích. Jenže tím tato role nekončila. Pak se v ní ocitali ti, kdo byli hotovi trpět pro jiné, jako třeba Mojžíš nebo někteří proroci. V této roli stál i malý ztrápený zbytek Izraele, který přežil babylonské zajetí, a přece nesl dál světlo národům.

A když Ježíš přijal své mesiášské, tedy vykupitelské poslání, když se odhodlal být tu naprosto a zcela pro druhé, vstoupil tím rovněž do role beránka, dokonce nejhluběji a nejdůsledněji ze všech, kteří do ní ještě před ním vstupovali a kteří do ní vstupují i po něm. V tomto smyslu křesťané vyznávají, že Ježíš je Beránek s velkým B. Ale není to jiný beránek než ten starozákonní. Jen tuto roli dokonale naplnil, a tím dovedl do jejího cíle.

A to znamená, že tam je poslání vyjadřované symbolem beránka definitivně naplněno?

A zároveň je to jeho nový začátek. Kristova poslední večeře, slavená jen s malými obměnami v celém křesťanstvu, je pozváním pro všechny, aby se ztotožnili s tím pravým velikonočním Beránkem, a tak se sami stali beránky – těmi, kdo ve světě na sobě ponosou bídu a hněv, ponížení i příkoří, kdo budou hotovi trpět a neobviňovat, a tak šířit světem smíření, pokoj a lásku.

Ted' jste mě trochu předběhl. Chtěla jsem se na závěr zeptat, co s velikonočním beránkem dnes.

Ano. Kdybychom se nezeptali „co my s tím vším dnes“, bylo by všecko naše povídání o beránku jen čirá teorie nebo historická vzpomínka, ale bez významu pro náš praktický život. A to by bylo málo.

Pečte si velikonoční beránky, mlsejte třeba i ty čokoládové a cukrové, ale nezapomeňte: Kdo odmítá úděl beránka a chová se k ostatním jako dravý tygr, připravuje peklo. Vede do něho. Kdežto trpěliví a pokorní beránkové táhnou vozík do nebe. Dívejte se někdy chvilku na beránky na obloze a zamyslete se nad jejich cestou i poselstvím. Ochotně pomíjejí.

VĚTŠINA LIDSKÉ BÍDY SOUVISÍ S NÁSILÍM

(Literární noviny, 19. září 2002)

V šedesátých letech se objevil názor, že za ekologickou devastaci Země je odpovědná bible příkazem z první kapitoly knihy Genese: Panujte a podmaňte si zemi. Tento názor stále ještě přežívá v některých vědeckých kruzích. Co si o tom myslíte?

To je velice důležitá otázka. Když se někde vyskytne něco špatného, tak už je tradicí, že se hledá viník. Největší potlesk sklídí vždycky ten, kdo dokáže ukázat, že za to mohou druzí a ne vy. Podle toho poznáte velice snadno demagoga. To je ten, který dokáže svést vinu na druhé. Já s tím názorem, že za zpusťování přírody mohou křesťané, nesouhlasím, ale neodsuzujeme ho příliš rychle. Ono to mělo své kořeny, rostlo to z jakéhosi dosti vážného pozorování. Přišel s tím a zřetelně to formuloval americký badatel Lynn White, který už v šedesátých letech řekl: Podívejte se, křesťanská zvěst odbájeslovnila přírodu. Lidé přestali uctívat Slunce, Měsíc, Zemi jako bohyni, a tím se otevřela cesta, aby to všechno považovali jen za předměty, které jim slouží, a se kterými si mohou dělat, co chtějí. Jestliže

takovéto povolení dělat si, co chceme, dáme lidem, není potom divu, že je začnou zneužívat.

Jeho myšlenkami se nechala ovlivnit tenkrát celá řada lidí, ač on sám nebyl přímým členem tohoto hnutí. Dokonce byly skupiny, které říkaly: Musíme znovu zavést uctívání přírody, uctívání stromů, uctívání hor, Země, Slunce a Měsíce atd. Jako by chtěly obnovit pohanství, někdy slovanské, někdy keltské, jindy třeba kenaanské, a tím způsobem se vrátit do doby, kdy se příroda respektovala. Mám za to, že v tom je hluboké nedorozumění. Tito lidé si neuvědomili, že v dějinách můžeme rozeznávat několik etap. V nejstarší etapě to vypadalo tak, že příroda byla člověku nepřítelem. Divoká zvířata ho ohrožovala, nejisté počasí přinášelo hlad, sucho a deště. Všechno to vnímal člověk jako mocnosti, které na něho doléhaly. Tak není divu, že done dávna lidé všude na světě, na Předním Orientě, v Evropě, v Americe tyto přírodní síly nebo personifikovanou přírodu uctívali jako bohy. V této souvislosti a v tomto historickém kontextu vzniká bible, která říká: Nebojte se všeho toho, co na vás doléhá, protože nad tím vším je někdo, kdo je dobrý a má vás rád. Biblické poselství chce člověka osvobodit od strachu, ale nenavádí přímo k tomu, abychom přírodu pustošili, zpředmětnili a viděli v ní prostě jen něco, co můžeme ničit a vykořisťovat.

Tito badatelé si neuvědomovali, že dnes se situace radikálně změnila, neboť člověk se nad přírodou zmocnil vlády. Zvláště minulá století způsobilo, že už máme starosti, co bude s ozónovou vrstvou, co bude s čistotou oceánů, které se kdysi zdály nezníčitelné. V téhle situaci, kdy příroda není naším nepřítelem, zavádět její znovuuctívání bylo by krok nazpět. Ovšem, právem se můžete ptát, co tedy je řešením. To řešení tu je a je staré. Je obsaženo už i v bibli, ale jen v jádru, náznakem, nepřímou. V evropské tradici to nejzřetelněji formuloval sv. František z Assisi, který na rozdíl od svých současníků viděl i v přírodě, v ptáčcích, zvířatech a ve stromech svoje bratry. Rozpoznal, že všechno stvoření patří Bohu a stojí před Bohem. Tohle všechno znovu v minulých časech zopakoval moudrým způsobem

Albert Schweitzer, který říkal: „To podstatné je úcta k životu.“ Život je to, co stvořil Bůh. Mohli bychom říci, že úcta k životu je úctou ke stvoření, a tím i úctou ke Stvořiteli. Schází nám schopnost rozpoznávat v tvorech i ve stvoření jako celku někoho, koho nemáme ani ničit, ani uctívat, poněvadž to jsou naši bratři, malí bratři, větší bratři, ale vždycky bratři, s kterými máme společného původce, ba mohli bychom se opovážit říci s biblickým svěděctvím, společného otce.

Jak starověký člověk rozuměl příkazu „panujte a podmaňte si Zemi“?

Země byla tehdy obecně uctívána jako bohyně. Těch hebrejských slov „panujte a podmaňte si“ se užívá v souvislosti, ze které je zřetelný úmysl čelit nároku Země na božskou úctu, čili je to odbájeslovnění, její demytizace. Neznamená to ničte, pustošte Zemi, považujte ji za předmět. Nýbrž znamená to nedopusťte, aby se vám Země dostala na boží místo, a tím vás jakoby dusivě objala a zničila svobodu, kterou člověku svěřuje poslední autorita, autorita boží. Většina těch míst v Písmu, ve kterých jde o panování člověka nad přírodou, se nám stane srozumitelná teprve tehdy, až si uvědomíme, co jsem už vykládal podrobně v minulé otázce, že se obraz světa radikálně změnil. Za to bible nemůže, že se to nezdůrazňovalo, za to mohou nepoučení křesťané nebo zvláště nepoučení teologové, kteří to přírodovědcům včas a dost důrazně nepověděli.

Znamená to, že nesouhlasíte s pokusy, jak ze strany vědy, tak ze strany teologie sblížit vědu s teologií a vědecky podpořit vznik a chronologii stvoření, jak ho nacházíme v první kapitole Genese?

Rozhodně nesouhlasím, řekla jste to přesně. První kapitolou Genese jsem se dlouho zabýval. Porozumět jí znamená zasadit ji do zcela určitého velmi konkrétního historického a literárně historického i kulturně náboženského kontextu, tj. do souvislostí v době babylonského zajetí. Všecko to, o čem se tam vykládá, že je boží stvoření, obloha, Země, moře, Slunce a Měsíc

atd., to byli mezopotamští bohové, které lidé uctívali a kterých se báli. A tady je řečeno, že tohle všechno jsou tvorové, pozor neříkám věci, rozumějte, ale tvorové, které tu stvořil sám Hospodin. Jsou mu podřízeni, a proto není třeba se jich bát, nejsme jim vydáni všanc, nemají nad námi poslední slovo. Tato kapitola je poselstvím o svobodě od představ, které si lidé promítají do přírody, a zároveň to má ještě druhý aspekt. Tehdejší lidé v Babyloně byli přesvědčeni, že jakýkoliv bůh může působit jen tehdy, když má chrám. Izraelcům říkali: Hospodinův chrám byl zbořen, Hospodin nemůže působit. A tu izraelští proroci říkali svému lidu, který takové pomyšlení naplňovalo úzkostí, Izraelcům: Není to tak, Hospodin má svůj chrám, protože jeho chrámem je celý vesmír. On si ho postavil sám. Ať jsme kdekoli v celém vesmíru, jsme vždy v božím chrámě, v místě, kde sám Hospodin panuje, a proto se nemusíme bát a nemusíme považovat za své vládce všelijaké ty problematické a předposlední autority. Všimněte si, že první kapitola Genese je tedy velkým poselstvím o duchovní svobodě, nikoliv popisem toho, jak svět vznikl.

Jak tedy definovat stvoření, co všechno je stvoření?

To je dost těžká otázka, protože tady se nám pořád promítá do našich představ naše dobové chápání jsoucna. Řekl bych, že rozhodující je pojem života. Tam, kde je život, můžeme mluvit o božím stvoření. Tam, kde tvořil člověk, vznikly mechanismy. I nejsložitější počítač je svým způsobem mechanismus, i nejjednodušší bakterie je svým způsobem projev života. Tím se ovšem dostáváme k další otázce: co je život? Na tuto otázku se neodvažuji odpovědět. Jenom tuším, že odpovědět na ni je mnohem složitější, než si většina lidí myslí. Možná že naše dosavadní definice života, totiž jako něčeho, co samo sebe dokáže bez dalšího reprodukovat – např. zvířata mají potomky, člověk má děti atd. –, je příliš úzká. Možná se ukáže, třeba v budoucím bádání, že velice závažným rysem života je to, čemu se říká odborně homeostatické mechanismy. To znamená způsob, jak se například na Zemi, na jejím celku, vyrovnávají rozdíly,

které by ohrožovaly její existenci nebo možnost života na ní. To není probádáno. Ukazuje se, že patrně v budoucnu se nám začne smazávat rozdíl mezi atomem, planetárním systémem, galaxií a vesmírem a možná i tam někde objevíme projev života v novém, širším a hlubším smyslu. Kdybych to teď stručně shrnul, řekl bych: stvoření je to, co učinil Stvořitel, a co nedokážeme učinit my.

Na Evangelické teologické fakultě jste přednášel několikaletý cyklus o taoismu. Myslíte, že v Číně pod vlivem taoismu je šetrnější přístup k přírodě, když Lao-c' má mnohem zřetelnější důrazy na harmonii se vším veškerenstvem, než nalezneme v křesťanství?

Stará Čína, v níž měl taoismus a konfucianismus včetně buddhismu větší prostor, asi tento šetrnější přístup k přírodě měla. Ale obávám se, že moderní Čína byla natolik ovlivněna marxismem v jeho svérázné čínské podobě, že tam došlo k dosti neblahému posunu. Ale ten starý taoismus, jak jsem ho studoval z knih, ten samozřejmě je k přírodě podstatně šetrnější, možná víc než kterýkoliv jiný z náboženských systémů. A to proto, že jeho základem je respekt vůči spontaneitě. Skoro by se dalo říci, že základním poselstvím taoismu je to, co měl Komenský ve svém hesle „Všechno volně ať plyne, buď násilí vzdáleno věcem“. Podle taoismu všechno vyvěrá z jakési hlubiny bytí a to, co vyvěrá a děje se a plyne, to je tao. Così, co není pojmenovatelné, definovatelné, co nás vždycky znovu přesahuje, nese, přetváří, rodí i ukončuje. A to také znamená, že je neblahé do toho spontánního dění zasahovat. To je násilí. Vzpomeňme si na našeho Chelčického. Čínské myšlení se ovšem pohybuje v jiných souřadnicích, ale jsou tu určité vážné vnitřní obdoby. A to se mně na taoismu velice líbí. Mám za to, že velice mnoho, většina lidské bídy souvisí nějak s násilím. Tam, kde se člověk odevzdává Bohu a bližnímu nebo jinak řečeno, kde miluje Boha a bližního a nemyslí tolik na sebe, kde vstupuje do toho, co ho nese a vede a nesnaží se sám manipulovat a rozhodovat, nějak nakonec ani nemůže nebýt šetrný.

Taoismus je starý systém a jistě neřeší automaticky všechny problémy dnešního života. Je to ale systém, ke kterému bychom se měli vracet a měli bychom se nad ním zamýšlet a zvláště promýšlet jeho vztahy ke křesťanství. Může to být snazší začít u taoismu než u jiných karmánových systémů.

Ježíš na rozdíl od Lao-c' ve svém učení o vztahu k přírodě nehovoří.

Starověk nechápal přírodu ani jako jeden veliký mechanismus, ani jako množinu předmětů, nýbrž jako soubor bytostí: Slunce bylo bytost, Měsíc byl bytost. Hory byly v podstatě jakési bytosti. Některé hory se nazývají hlava, jiné kostrč, podle toho, jak souvisejí se součástmi lidského nebo zvířecího těla. A tak starověký člověk, a nezapomeňme, že i Ježíš je v tomto smyslu starověký člověk, vidí v přírodě soubor bytostí, které usilují o to, aby se nad člověkem zmocnily vlády. To je vztah k přírodě, který vyjadřuje bible. Podstatná otázka je, jak vysvobodit člověka z náboženských vazeb, kterými na něj doléhá tato příroda. Všimněte si, ten problém nespočívá v přírodě, ale v tom, jak ji člověk vidí. Musí být osvobozen nikoliv od přírody, ale od svého pohledu na ni. Také my nejsme, třeba dnes při ekologické krizi, v zajetí přírody, nýbrž v zajetí svých špatných představ o tom, co máme dělat. To znamená, že žádným vnějším programem věci nezvládneme, musíme začínat u sebe, musíme začít vše vidět jinak. Víte, mám dojem, že v tom je ten největší a nejskvělejší Ježíšův objev. Začínat u sebe, začínat zevnitř, nikoliv zvenku a nejít cestou donucování a násilí. Ale jít cestou toho, koho křesťan zve Duchem svatým. A co se možná na Východě a ve staré Číně vyjadřovalo pomocí termínu tao.

Jak dnes může bible oslovit mladé lidi, aby nezapomínali na odpovědnost za stav naší země, planety, a vzbudit v nich ekologické povědomí?

Myslím, si, že nemůžeme začínat jenom od ekologického povědomí. Je třeba jít ještě do větší hloubky k otázce, zda život má nebo nemá smysl. Mnoho lidí je z toho sevřeno úzkostí, zdá

se jim, že život sám jako celek nemá smysl. Na to je zapotřebí jim říci, že my přece věříme, že život má smysl, dobrý smysl, nadějný smysl, a to i tehdy, kdy ho třeba nedokážeme vysvětlit jiným; a možná i tehdy, když jsme v nějaké chvílce sevření úzkostí, že k němu nedokážeme ani sami zřetelně dohlédnout. Ale ten smysl, dobrý smysl, je tak vzácný, že je třeba stvoření, život, lidi, jsoucno chránit. Bylo by přece škoda, kdyby tu života nebylo. A z ochrany života, z této potřeby, abychom přitakávali životu, který má smysl, roste potom obnova vztahu, a to jak mezi lidmi, tak i obnova vztahu ke všemu stvoření kolem, ke všemu, co nás obklopuje, do čeho jsme byli postaveni a co naplňuje náš život. Myslím to docela prostince. Moje žena, moje děti, vnoučátka, moji přátelé a moji žáci, to všechno je můj život. Raduji se z toho, že s nimi mohu být, a proto je třeba, aby zůstalo zachováno to, v čem můžeme žít, oni se mnou a já s nimi.

O NEMOCI DNEŠNÍ DOBY A SMYSLU LIDSKÉHO ŽIVOTA

(Rádio Proglas, květen 2003)

Pane profesore, celý život se zabýváte, poeticky řečeno, lidskou duší a jejími hlubinami. Jak byste diagnostikoval hlavní zdroj nemoci dnešní doby?

Možná nemoci nejen dnešní doby, ale nemoci, v níž se zmítá lidstvo už celá tisíciletí, je ale možné, že dnes je tato nemoc zvláště virulentní. Když ji označíme tradiční křesťanskou terminologií a nazveme ji hřích, řekne to dnešnímu člověku strašně málo. Z bible vyčteme, že jde vlastně o opak lásky, čili o sebestřednost. Víte, jestliže řešením je láska k Bohu a k bližnímu, pak opakem lásky je sobectví, sebestřednost a z ní roste agresivita. Čili vystupňované sobectví je agresivita, snaha, abych se sám prosadil. Jejím opakem je Ježíšovo sebezřeknutí. Podle listu 2. kapitoly listu Filipenským Ježíš nechtěl Bohu uloupit jeho božství, ale sebe samého zmařil a přijal způsob služebníka,

čili vstoupil do naší bídy, je v ní s námi, o to jde. Všude tam, kde jsme nějakým způsobem hotovi překročit své sobectví, spolunést bídu svých bližních, otevírá se Ježíšova cesta.

Tento rozhovor natáčíme koncem listopadu, kdy ubývá světla a přibývá tmy a zimy. Také stoupá počet lidí, kteří trpí depresivními stavy. Mnoho psychiatrů nebo psychologů říká, že to je nedostatek určitých chemických látek v těle, které potom nedokáží dostatečně ovlivňovat funkci mozku. Ale je tu i názor, že deprese signalizují duchovní vakuum, že je to vlastně volání duše po Bohu.

Musíme vzít obojí vážně. Je to asi něco, čemu se říká začarovaný kruh. Člověk začne tesknit a hormony na to odpoví tak, že se začnou posouvat nežádoucím způsobem. Člověk pak teskni ještě více a hormony se také posouvají ještě více. V těchto začarovaných kruzích se někdy potácíváme a chudáci psychiatři se je snaží rozplést, a třeba se o to snaží rozumně a právem, ale jádro problému bývá někdy často ještě hlouběji než v těch hormonech. Je v tom, že jsme stvořeni jeden pro druhého. Ani v bibli nebylo dobře člověku, když byl sám. Není dobře býti člověku samotnému. Člověk je určen pro lásku, a to znamená pro obecnství, a opravdu nachází sebe sama jenom tehdy, nachází-li sebe v tom druhém. A to můžete myslet velmi abstraktně duchovně a třeba i velmi konkrétně, to je jedno. Ale v okamžiku, kdy to nacházení dostává rozměr lásky, člověk překračuje své já, a tak se otevírá cesta dobrým věcem.

Kam byste zařadil dnes často diskutovanou hyperaktivitu dětí?

To je velmi složitá věc a já nejsem dětský psycholog. Ale jsem přesvědčen, že tu má vliv i to, čemu se kolem nás říká současná atmosféra. V životě jsem si mnohokrát ověřil, že asi tak, jako existuje kolem nás elektromagnetické pole, které nevnímáme, že existuje cosi, co bychom mohli, možná předběžně a nepřesně, nazývat biologickým polem. Jestliže toto biologické pole je nabitě neklidem, agresivitou, disharmonií, která vychází ze všech těch, kteří se tu kolem nás svíjejí v nejrůznějších

křečích, jak se můžeme divit, že ti, kteří tohle od narození a už asi před narozením vnímají, že to dávají taky nějakým způsobem najevo. Že to v nich rezonuje. To ale neznamená, že chci vyloučit ty materiální, hormonální a všelijaké jiné stránky věci, jenom bych chtěl jít hlouběji.

Hovořil jste o té atmosféře nebo o biologickém poli, v němž žijeme. My se vlastně i na ulicích často setkáváme s hrubostí. Ale nejenom na ulicích, i v novinách, v mediích atd. Myslíte si, že to je určitá forma skryté agrese?

Určitě. Ta skrytá agrese je všude a je celá řada záležitostí, které ji v nás rozněčují, přičemž my si to vůbec neuvědomujeme. Vtěsnám se do tramvaje, tam se na mě lidi tisknou. Jedeme autem, já sám nemá řidičák, ale prožil jsem to nedávno. Syn nás vzal po Praze svým vozem, jeli jsme přes Jižní spojku a Bránický most, to, co se projede autem normálně za nějakých 7–8 minut, nám trvalo hodinu a půl. Ta silnice byla celá nejen ucpaná, ale nabitá vydestilovanou agresivitou všech těch, kteří tam byli uzavřeni v těch svých pojízdných kobkách. Obdivoval jsem svého syna, že neztratil nervy, ale on je náhodou psycholog a ještě křesťan k tomu, takže bych se neměl tolik divit. Ale ta atmosféra tam byla přímo hmatatelná.

A myslíte si, že je to současnou přetechnizovanou dobou? Říká se, že vymoženosti technické společnosti jsou samy o sobě neutrální, ale že člověk je nedokáže správně užívat. Vzpomínám si, že náš první prezident Masaryk si ve své dizertační práci o sebevraždě už v předminulém století sám všiml vzrůstajícího počtu sebevražd, zejména v městech.

Ano, vidím to stejně. To je také jistá forma agresivity, auto-agresivita, a za ní všude je ztráta smyslu života a za ní zase je ztráta schopnosti uprostranit druhému. Chovat se s přiměřenou, ovšemže kritickou a uváženou vstřícností vůči jeho nárokům. Obrazně vyjádřeno, každou kapkou své náročivosti přidávám něco k té výbušnině, která zaplavuje celý svět. Každou kapkou pokory a zdrženlivosti umožňuji, aby život pokračoval.

Jak pomoci zejména lidem, kteří nemají vztah ke křesťanství nebo k jinému náboženskému systému, anebo kteří se třeba považují za ateisty?

Já mám zkušenosti, že lidé mají sklon odmítat všechno, co se dělá organizovaně a institučně. Možná že jsem sám i mnozí jiní alergizován komunistickým kolektivním myšlením, které nesnáším. Ty nejhlubší věci se dají předávat jenom od člověka k člověku. Když já někomu kousek ustoupím, když já někoho plačícího pohladím, když ho vezmu za ruku, tak pomůžu. Někdy je třeba něco organizovat, např. sociální nadace, to je dobře. Ale ta nejpodstatnější část pomoci je to, jak se chovám k lidem, se kterými jsem se potkal ve svém všedním dnu.

Jak by potom mohly pomoci těmto lidem církev?

Církev jsou jistě něco velmi užitečného a dobrého, za co musíme být vděční, a podílet se na jejich poslání. Ale samozřejmě je nechápu jako orgán mocenský, nýbrž jako, jak říkal jeden můj starý přítel, který už zemřel, jako benzínovou pumpu. Nevyděste se! Církev by měla být místo, kde bychom načerpávali energii, abychom byli s to unést anebo donést dál to, co v ní dostáváme.

Pane profesore, ve své odborné práci jste se ať přímo, či nepřímou, zabýval tím, co bychom mohli nazvat tajemstvím lidského života. Co si myslíte, že je jeho smyslem?

Já bych tuto otázku rozdělil. Tak především: Máme se vůbec po smyslu života ptát? Někteří lidé říkají: V žádném případě, ptát se nemáme. Tak někteří ortodoxní marxisté říkali, že v okamžiku, kdy takovou otázku připustíme, už jsme v idealistických bludech. Já jsem přesně opačného mínění. Totiž když se neptáme po smyslu života, když si to dokonce zakazujeme nebo si takovou otázku dáváme ideologicky zakazovat, vracíme se zpět na úroveň zvířat. Rozumějte, to teď není kritika zvířat, ta já mám rád, ale zvíře sebe samo vždycky vidí v kontextu se svým okolím a nehledí kupředu. Nemá rozměr reflektované budoucnosti. Naše lidství konstituuje právě to, že se

ptáme, co bude dál a zvlášť co bude s námi. Čili únik před otázkou smyslu je velmi často projevem strachu a vnitřní nezralosti. Teď ale, a to je druhá část oné otázky, když se po smyslu začneme ptát, dostaneme se do hlubokých rozporů. Někdy se říká život probíhá takovým způsobem, že z něho, jenom z něho nemůžeme tento smysl bezpečně vyčíst. A z toho někteří vyvozují, ovšem předčasně, že život žádný smysl nemá. Jiní zase, kteří to nemohou unést, si vymyslí, jaký život má smysl a přijdou s jakýmsi levným řešením. Předkládají je jako svoje dogma, a to taky nelze přijmout. Nejspíše je poctivé přiznat, že smysl lidského života zůstává vpsledku neuchopitelný; nemůžeme se stát jeho vlastníky a nemůžeme s ním manipulovat. Ale jestliže se odvážíme, a k tomu je třeba velké odvahy, dát si tento smysl darovat, jestliže máme trpělivost ho vyhlížet, jestliže dokonce rozpoznáme, že je v něj třeba věřit, a to i tehdy, kdy ho nedokážeme vystihnout, právě tehdy nám svítne naděje. My ho nemáme před očima tak dlouho, dokud nezačne do našeho života padat světlo shůry. A o to v podstatě jde. Čili smysl života je něco, co lze velmi obtížně definovat, ale co je přesto nutno vyhlížet, přijímat a pak i prožívat.

Nesouviselo snad s tímto přístupem i Vaše rozhodnutí studovat teologii?

Zpětně viděno jistě, ale mělo to ovšem složitý vývoj. Moji rodiče byli masarykovští humanisté a nepěstovali živé kontakty s církví. Já jsem sice byl evangelicky pokřtěn a formálně jsme byli členy evangelické církve, ale moji rodiče se některým úzkostným otázkám, které se ve mně probouzely, spíše vyhýbali. A pak přišla druhá světová válka. Přežili jsme ji lépe než mnozí jiní, kteří měli v rodinách ztráty a všelijaké jiné hrozné věci, ale nicméně stačilo to, abych pochopil, co tak krásně formuloval David v rozhovoru s Jónatanem v knihách Samuelových, že je jen krok mezi mnou a smrtí (1S 20,3). Že smrt je stále s námi. A pokud se s tím nevyrovnáme nebo pokud se alespoň nepokusíme zodpovědět si upřímně a hluboce otázky života a smrti, tedy otázky poslední, zůstaneme na

povrchu a s tím podstatným se mineme. Když jsem si tohle všechno promýšlel, bylo mě jasné, že dary, které jsem dostal, promrhám, když se budu věnovat věcem řekněme předposledním místo těm posledním. A co se zabývá posledními věcmi? Samozřejmě teologie.

A proč jste si vybral jako svůj obor právě Starý zákon?

Na to musím odpovědět trochu žertem. Srovnejme si to: ani ostatní teologické obory nejsou nezajímavé, ale nejsou tak dobrodružné jako Starý zákon. Já jsem od mládí rád rozmotával uzly. Ne roztínal, rozmotával. A Starý zákon je něco jako zauzlovaný provaz a ty uzly lze krásně rozmotávat. Když pak výsledek někomu ukážete, tak se začne radovat spolu s vámi a řekne: A takhle je to, no to je výborné, tak ono to přece jen má smysl.

Myslíte si, že je dnes vůbec možné správně porozumět Starému zákonu, odkrýt jeho původní záměr, pro který byl napsán, bez znalosti dobového pozadí, dějin starověku a jeho myšlení?

I tuto otázku bych chtěl napřed upřesnit. Základní poselství Písma je zřetelné. Je tu Bůh, který nás má rád. A i když o něm víme maličko, tak o něm víme z křesťanského poselství a z celku Písma dost, abychom se na něho mohli spolehnout, abychom se mu mohli odevzdat, abychom se v něm mohli radovat, to stačí. Ale člověk, který se touhle cestou vydal, je jistě rád, může-li jít hlouběji, stane-li se písmákem či písmařem, tím, kdo Písmo promýšlí a pokouší se žít s ním a z něho. Další, hlubší stupeň přináší znalost původního textu; kdo tento původní starozákonní text a jeho pojmy, výrazivo a představy začne srovnávat se světem dneška, vidí vzdálenost mezi nimi. Ale otázky, které se při tom nastolují, to už je práce pro profesionálního teologa, ostatně velmi dobrodružná a velmi užitečná i pro ty, kteří nemohou celoživotně zůstat sedět nad hebrejským textem. My jsme povinni vést je natolik do hloubky, nakolik jen oni mají předpoklady a nakolik to my dokážeme.

Posluchačům na vás prozradím, že je vám blízké myšlení sv. Františka z Assisi s jeho důrazem na jednotu všeho božského stvoření a na lásku k němu. Jak může křesťan pomoci zmírnit devastaci naší planety?

Někdy se setkáváme s názorem, že přírodu, zvířata, celý vesmír lze zpředmětňovat, mít za předměty, se kterými si můžeme dělat, co chceme. Ale kam to vede, nemusím rozvádět. A proti tomu je tu postoj všecko to zosobňovat tak, že se z toho zase znovu stávají bozi, jak byli uctíváni ve starověku. A to také nevede nikam, protože je z toho nové područí, nové vnitřní zotročování. Východisko naznačuje slavná Františkova píseň o bratru Slunci. On mluvil o přírodních jsoucnech jako o bratřích a sestřích: bratr slunce, sestra voda, bratři ptáčci. Čili to, s čím se v přírodě setkáváme, jsou naše sestry a naši bratři, možná menší nebo méně obdaření takovými schopnostmi, jaké jsme dostali my, a tím spíše se o ně máme starat. Já jsem to kdysi vyjádřil heslem Člověk pastýř stvoření, což je zároveň titul jedné mé už starší práce o křesťanu a ekologii.

Člověk má podle bible příslib věčného života, ale jak je to s našimi menšími bratry, tedy těmi čtyřnohými?

Tady si musíme udělat nejdřív významoslovný čili – jak říkám – odborně sémantický úklid. Lidé vytvoří svou vlastní představu o věčném životě, a teď ji na Pánu Bohu vymáhají, anebo ji chtějí taky pro zvířata, anebo ji zase popírají, aby se nemuseli co možná ničeho bát, ale bojí se stejně, a pak to vše popírají i pro zvířata. Myslím si, že zde musíme začít z druhého konce a musíme vycházet z víry, která ví, že my všichni, lidé i zvířata, celý vesmír, Pánu Bohu patříme, že jsme jeho vlastnictvím, ať to uznáváme nebo popíráme. A proto náš úkol není zkoumat, co je v záhrobí, ale být zde zrcadlem boží lásky, řečištěm, kudy tato láska proudí a kudy se dostává ke všem našim bližním, ať jsou to lidé, nebo ti malí bližní – zvířátka, celá příroda. Co když je naše galaxie živá, to nikdo neví. A proudí-li skrze nás boží láska, pak rozpoznáváme, že poslední slovo nad

naším životem nemá zmar, ale právě tato boží láska, jejíž jsme se stali a stáváme služebníky. A ta boží láska nese nejenom nás, nýbrž nese všechny boží tvory. Když se mě ovšem někdo začne vyptávat, jaké nebe Pán Bůh zvířatům zařídil, prostě řeknu: nevím. Já to všechno, sebe, své přátele, ta malá zvířata, celý vesmír odevzdávám do božích rukou v dobré naději, že poslední slovo nad vesmírem, který fyzikům pod rukama entropicky hasne, má přesto živý Bůh, a ten ani nám, ani zvířatům neublíží.

Jako religionista jste se zabýval různými náboženskými systémy, proč si myslíte, že ve světě dnes v 21. století se stále nedaří rozvíjet mezináboženský dialog?

Asi jsme příliš sebestřední, a to i ve svých náboženských představách. Ono bude nutné uznat, že každý z nás vidíme jen část horizontu, ne celý, nemáme oči vzadu. A jestliže vidím jen část horizontu, pak se musím zároveň zeptat, zda ten druhý, který třeba vidí i něco jinak, nevidí právě tu část horizontu, kterou jsem třeba sám neměl na očích. To neznamená mu hned přitakat, ale znamená to mluvit s ním partnersky, nepustit se do něho, odložit agresivitu a naslouchat. Náboženský dialog začne tam, kde nebudeme jeden druhému tvrdit, že jsme vlastníky pravdy, a nebudeme se ho pokoušet získat do svých řad, nýbrž kde se budeme jeden druhému otvírat, aby nás širším poznáním korigoval sám Ten, který je Pravda sama. Co když jsme někde nedohlédli dost hluboko nebo daleko?

A co potom křesťanství?

To je velmi vážná otázka, nad kterou se budeme muset zamyslet nekonvenčně, jinak než dřív, nekontestačně, nemanifestačně. Já jsem přesvědčen, a nejen to, já to mám nějakým způsobem trošku zevnitř vyzkoušeno, že jestliže svorníkem kosmu je láska a jako křesťan vyznávám, že je to boží láska, pak Kristus nás k ní vede a do ní nese nejpříměji a nejzřetelněji. Ale to neznamená, že ve jménu tohoto svého názoru mám právo pohrdat někým, kdo se snaží orientovat na jiné cestě, kdo na ní na-

lezl ledacos, co já jsem přehlédł. Čili jedinečnost křesťanství není nepokorná. Pokud nebudeme jako křesťané pokorní, i duchovně pokorní, budeme stále pro ostatní nevěrohodní. A budeme nakonec cestu k rozhovoru s nimi spíše uzavírat.

ŽENA UŽ ODEDÁVNÁ ZAHANBUJE MUŽE

(Krásná paní, 2005, č. 5)

V bibli ve Starém zákoně se objevuje mnoho ženských postav, jejichž jména představují klíč k příběhu, který ztělesňují. Proč se první žena nazývá Eva?

To je dost složitá historie. Hebrejci ve jménu Eva slyšeli kořen *chája*, který znamená „být živý“, ve způsobovacím kmenu oživit. Když začali badatelé toto jméno zkoumat v rozsáhlých staroorientálních souvislostech, tak se ukázalo, že nejstarší předkyně Evy je churijská bohyně Chepat, která byla bohyní sluneční. To znamená dárkyně tepla a života. Je dobře doložena epigraficky na nápisech – například král Jeruzaléma Abdichipa v Achnatonově době se jmenoval Služebník Chepy. Tato bohyně byla přejata Semity, a to především v Sýrii. Féničané si její výslovnost upravili, z „p“ udělali „v“. Obě písmena jsou retnice, které mohly být zaměnitelné. Jenomže termín *chavjá* připomínal hada – *chevjá*. Zároveň se záměnou písmen se vyměnila její funkce. Z bohyně sluneční se najednou stala bohyně hadí. Možná se proměnila i její sluneční emblémová zvířata – v Egyptě to byla lvice, lev – za hada. Had leze z podsvětí. Je to posel podsvětních bohů. Lidé měli zkušenost, že když někoho had uštkne, znamená to konec, když ho opomine a neublíží mu, je to dobré. Zatímco ptáci obstarávali většinou kontakt s nebeskými bohy, tak hadi, plazi měli na starosti kontakt s podsvětními bohy. Takže Chavjá byla uctívána jako bohyně podsvětí, která život bere, ale i jako bohyně, která může zastavit mocnosti smrti a dát život. Máme doklady, v nichž je

zmiňována v punské nekropoli, v Duimes. Někteří badatelé vidí v biblické Evě hadí bohyni. Toto tvrzení souhlasí i nesouhlasí.

V určité době, v určitém okruhu byla zařazena jako patronka hadů mezi podsvětní božstva. Bible však nechce mít nic společného s hadí bohyní. Biblický tradent to jméno použije, protože má starodávné asociace, které ho formují, ale přeznačí ho, demytologizuje. Jinými slovy řečeno její jméno vyloží tak, aby zde vyvstala nová souvislost. Představte si ten příběh z bible, jak Adam a Eva zhřešili, jak se chtěli zmocnit plodů – pozor, v hebrejském textu není zmíněno jablko! –, aby sami mohli rozhodovat, co je dobré a zlé. Když chce člověk toto sám rozhodovat, tak je to pokušení, pád, obrazně řečeno, do pekla. Hospodin to vyřešil v příběhu tím způsobem, že řekl: „Prach jsi, v prach se navrátíš.“ Čili se tam objevuje úděl smrti, který nechce jen zničit, nýbrž časově omezit situaci, ve které se člověk ocitl, a zpátky může jen tehdy, když sama sebe odloží. A Adam pod kletbou dává najevo svou víru, když řekne: „Tato žena se bude jmenovat Chava – Eva“, což v hebrejštině znamená živá, obživující, která další život dává, ne bere. Jako by se tady Adam chopil možnosti, že jim Bůh přeje, aby šel život dál, aby našli východisko, což se jim po rajske kletbě zdálo bezvýchodné. Eva – Živa, Životodárná je krásné jméno, přes všechno to, co se Evě v biblickém příběhu připisuje. (č. 10)

U biblických žen nemůžeme opominout dvě pramáti, Sáru a Rebeku. Co nám na ně prozrazují jejich jména?

To jsou pěkná jména. Sára znamená kněžna. Je dokonce možné, že tam odpadl teoforní prvek, ve kterém bylo zakódováno jméno božstva. Znamenalo to: „mou kněžnou je nějaká bohyně“, například Ištar. Ono se to těmi bohyněmi ve starověku jenom hemžilo. Sáráj, Sára, to je jako by Abraham říkal: „Tahle žena, to je má kněžna, žánní bohové, moje žena, moje manželka.“ Tato výpověď – „má kněžna“ – nese určitým způsobem hluboké vážné duchovní poselství. Já bych vám přál, abyste potkaly někoho, pro koho byste byly a zůstaly v jeho

srdci kněžnou. Rebeka je jméno ojedinělé a odvozuje se většinou z akkadštiny, znamená skot, kus skotu, jednu krávu. Musíme si uvědomit, že tenkrát kráva bylo zvíře vzácné, ceněné a krásné. Když takový mladý Egypťan chtěl říci své milé nějakou lichotku, tak jí řekl: „Máš oči jako kráva.“ Když někde takovou kravičku potkáte, podívejte se jí do očí, jak je má krásné. Taková kravička, která není zkažená lidskou zlobou, je trpělivá, je odevzdaná a žije pokorně svým údělem. A to je Rebeka.

Debóra je krásné ženské jméno, ale jeho poselství se nám dnes vytratilo. Co znamenalo jméno této prorokyně a soudkyně?

Debóra je jedna z nejsvětějších, možná vůbec nejsvětější postava Starého zákona. Mám ji moc rád. Mnohokrát jsem se k ní vracel ve svých kázáních. Jméno je to jednoznačné, Debóra znamená včela, ale nesmíme zapomenout, že včely byly pro starověk posvátné, protože dokázaly vyrábět velmi vzácný a chutný pokrm – med, aniž se podílely na práci se zemí, která se nacházela pod klenbou. Čili to, co vyrostlo spontánně, jakoby v „létě milostivém“, včely posbíraly, a ten, kdo chtěl žít z budoucnosti, ze sil nového věku, jako třeba Jan Křtitel, se živil tím, co příroda přinesla sama – kobylkami a lesním medem. Ve slově Debóra-včela souhlásky toho jména – *db*; *dabar* – znamenají v hebrejštině slovo. Lidé si tehdy představovali, že když včelka létá a sbírá z květů sladké šťávy, připomíná si bzučením Zákon – 5 knih Mojžíšových. Oni tenkrát nečetli tiše jako my, nýbrž oni si to potichu říkali. Teprve až po Kristu ve 3. nebo 4. století se začalo rozšiřovat čtení němé. Tak ta včelka, která si bzučí Zákon, si bzučí nebo přede – hebrejsky *hagar* – dnem i nocí. Takový člověk, který si takhle připomíná boží zákon a žije z něho, ten ve všem, co dělá, dostává jakoby dar shůry, předchuť Nového věku, a to je med. Ještě k Debóře. Představte si její úděl. Je prorokyně a soudkyně. Prorokyně vidí, má vhled do božích věcí a soudkyně bdí nad pořádkem. Soudci jsou ve Starém zákoně ti, kdo uspořádávají věci podle boží vůle. Tato odhodlaná žena je podle Písma žena Lapidótova. Jenomže ten Lapidót asi nebyl manžel, poněvadž slovo

lapidót znamená v hebrejštině pochodně. Debóra je žena pochodní. Můžete si to vysvětlit jako ohnivá žena, která má energii a švih. Ale možná že ty pochodně jsou skrytá znamení boží přítomnosti asi jako ohnivý sloup, který vedl lid Izraele v noci po poušti. A proti této ohnivě ženě je postaven doutnající soudce Barák. Barák je blesk. Výraz ‚doutnající‘ tam není, ale charakterizuje ho. Kdybych to měl říci ironicky, tak Barák je blesk na baterky. Víte, když je hodně vybitá baterka a chcete udělat blesk, tak vám nikam nedosvítí.

Debóra je velice výrazná postava Starého zákona, její příběh ukazuje na vztah Starého zákona k ženám, na fakt, že vedle významných proroků mužů a významných soudců mužů vystupuje také žena, která je nositelka stejného úřadu jako oni.

Ano a zahanbuje muže. V určitých okamžicích už odedávna zahanbuje žena muže. Představte si ženu s děťátkem v náručí, a teď se ta jeskyně, v které bydlí, začne řídit nebo tam do ní vnikne šavlozubý tygr. Kdo to dítě zachrání? Tatínek? Kdepak! ten bude tu jeskyni podpírat nebo se pokusí na toho šavlozubého tygra vrhnout, což je naprosto neracionální. Maminka najde průduch, kudy se dá s děťátkem utéct, a zachrání mu život. Přesto zůstává úkolem muže ochraňovat život, zvlášť ten, na kterém se spolupodílel, který počal, ale vlastní nositelkou, dárkyní a opatrovnici života v hlubokém smyslu slova je žena. Kdyby nás všechny, jak tu jsme, nebyla maminka v bolestech porodila, kde bychom byli.

Ve Starém zákoně je barvitá plejáda žen, jejichž příběhy mají kultické pozadí, jako je tomu u nevěstky Rachab. Co znamená jméno Rachab?

Rachab znamená široká. Tenkrát ve starověku nebyly v oblibě hubené ženy, protože rodily těžce, a cíl byl mít co nejvíce dětí. Jestliže byla ta Rachab dostatečně bokatá, to bylo ono. To byla ta pravá žena. Když přijala posly Izraele, osvědčila se jako širokosrdcatá. Ne naivně, ona věděla, co Izrael už dokázal, jak ho Hospodin chránil před některými králi, kteří měli démon-

skou povahu Óga a Síchona. Ona si domyslela, co bude dál, a věděla, že boj obyvatel Jericha proti Izraeli je prohraný. Nebála se a ukryla dva izraelské zvědy na střeše, která byla obvyklým místem kultu, kde se sloužilo astrálním božstvům. Jericho bylo město zasvěcené bohu Měsíci, který se jmenoval Jarich: Měsíc se do dneška řekne hebrejsky *jareach*. Nejzávažnější je její vyznání: „Vím, že Hospodin vám dal tuto zemi.“ Až si někdy přečtete rodokmen Ježíše v Novém zákoně, tak tam tuto Rachab najdete.

Ta výprava zvědů do Jericha neměla jen strategický, nýbrž i duchovní význam. Oni měli zjistit, zda srdce nepřátel se rozteklo strachem nebo je odhodlané k boji. A ještě malá poznámka k Rachab. Rozhlédněte se kolem sebe. Mnoho lidí zadupalo svůj strach před věcmi, které na ně dopadají, zvláště před nemocemi a před tím posledním nepřítelem, smrtí, někam hluboko do svého nitra. Potlačili ho v sobě. Ale ten, kdo ví, že Hospodin nám dal tuto zemi a že s ním vítězíme nad všemi nepřáteli, není hříčkou strachu. Může procházet bolestmi, tu a tam se setká i s úzkostí, ale jeho strach má jméno, a proto lze proti němu bojovat. Tak je vlastně ten vnitřní zápas Rachab naším zápasem, zápasem s naším strachem.

Ženám v příbězích Starého zákona je připisován velký význam. Z toho můžeme vyvodit, že žena v izraelském společenství měla v rámci dobových podmínek dobré postavení.

Žena měla ve starověku v Izraeli podstatně lepší postavení, než bylo zvykem mezi okolními kmeny a národy. Ono je to složitě. Lidé vytýkají bibli patriarchalismus. To není tak úplně nesprávné, ale stejně by mohli bibli vytýkat otroctví. Otroctví byl tehdy sociologický jev, společenský jev, který byl běžný. Co udělali první křesťané. Zakázali ho? Ne. To by se plno otroků ocitlo bez práce, bez ochrany. Ale oni ho přemáhali vnitřně. Na to je krásný příklad, jak apoštol Pavel vrací Filemonovi uprchlého otroka Onezima a říká: „Onezim uvěřil, je to teď tvůj bratr, chovej se k němu jako k bratru.“ Patriarchalismus byl tehdy normální životní styl. Bible ho nedoporučuje, ale počítá

s ním. Chce ho překonávat zevnitř, tak jako otroctví. Jak? No samozřejmě láskou. Není jiné cesty. Jestliže se partneři, manželé, rodiče navzájem k sobě chovají v lásce, jestliže z jejich vztahů ta láska svítí, tak i lidé kolem i jejich vlastní děti si řeknou: Tady je něco, co všechny ty vrchnosti patriarchalismu překračuje. My na to nepotřebujeme příliš mnoho pravidel. Je zřejmé, že když se ženám dává nižší plat, je třeba s tím skoncovat, to je bez debat. Já to nechci úplně vytrhnout ze sociologických konceptů. Ale myslím tím, že ten nejzákladnější koncept je vnitřní a nakonec se týká jak mužů, tak žen. Kdykoli si chci toho druhého podmaňovat, vlastnit ho a manipulovat s ním, vy-
padávám z lásky a z našeho vztahu nedělám nebe, jak by si Pán Bůh přál, ale měním ho pozvolna v malé i velké peklo!

O MEZOPOTAMSKÉ SYMBOLICE

(Krásná paní, 2005, č. 7)

Gilgameš je nejznámější epos staré Mezopotámie. Svoji věhlasností může právem konkurovat Homérově Iliadě. Gilgameš, král Uruku, mocný stavitel hradeb, napůl bůh a napůl člověk, při své cestě za rostlinou života, rostlinou nesmrtelnosti, ji nakonec ztrácí, sežere mu ji had. Jak můžeme rekonstruovat na Gilgamešovi základní výpověď té doby o smyslu života?

Když vykopali Epos o Gilgamešovi, byla to senzace. Na hliněných tabulkách je klínopisem zachycena zmínka o potopě, která je starší a původnější než příběh o potopě v bibli. Bible je plagiát! Tak nějak vypadal spor o potopu.

Až koncem 19. století přišli badatelé s tím, že Gilgameš nepatří do historie, nýbrž do dějin náboženství, čili že nejde o to, co se kdysi dávno stalo, ale že tu jsou modelové příběhy a modelové postavy. Potopa v Eposu je sotva historickým ohlasem jedinečné záplavy obdobně jako potopa v bibli. Ohrožení vodou v Eposu o Gilgamešovi se stalo modelem ohrožení života vůbec a bytostnou náboženskou výpovědí. Nejdřív badatelé

zkoumali shody mezi pojetím potopy v bibli a u Gilgameše, ale daleko se nedostali, a tak začali zkoumat rozdíly, a ty se ukázaly závažnější. Z rozdílů můžeme rekonstruovat záměr pisatelů. Ukazuje se, že oni do toho Eposu promítali svoji ukřivdnost. Svévolní bohové lidi sice vytvořili, ale pak, když jim ti lidé nebyli po vůli, třeba je rušili ve spánku, tak je spláchli, poslali na ně potopu. Podstatou celého eposu o Gilgamešovi je zklamání. Gilgameš přemůže nestvůru Chuvavu, ale umře mu jeho přítel Enkidu. Gilgameš získá nesmírnou námahou rostlinu života, ale ukradne mu ji had. Je to příběh člověka, který prochází stále novým troskotáním. A to je to, co je na Gilgamešovi stále moderní. Když se podíváme kolem sebe, kolik je dnes lidí, kteří prožívají podobný příběh. Každý heroický epos má několik motivů, které se vracejí, jak v homérských textech, tak ve Vergiliovi: např. motiv poutě a motiv boje. Gilgameš s Enkiduem za Chuvavou musí putovat a pak s ním bojovat. Pak znovu za rostlinou života musí putovat a pak o ni zápasit. V protikladu k tomu stojí návrh bohyně Ištary, která v podstatě říká: Nespoléhej na rostlinu života, spoléhej na to, že je tu opojivá sexualita, rodina, děti. Podle Ištary můžeme překonávat smrt tím, že prodlužujeme svůj život skrze potomstvo. Tuto alternativu Gilgameš nepřijímá, protože ví, že Ištařin návrh vede tam, kam on jít nechce. Ištařin návrh prodlužuje život lidstva, život přírody, ale pro jednotlivce nepřináší nic radikálně nového, protože ho ponechává v zajetí smrti. V Eposu je to ovšem řečeno opisem: i člověk, který zplodil sebevíc potomků, sám nakonec smrti podlehne.

Ištara, paní nebes, byla, podle ikonografie, bohyní vášně, boje. Gilgameš jí odolal. Každá bohyně měla chrám se svými kněžkami. Prostituce má svůj kořen v těchto chrámech, jen odpadla magie, která s ní byla spojená. Nám je dnes nesrozumitelné, jak Ištara mohla tak zapůsobit na starověkého člověka, že ji uctíval?

To byl jiný svět. Uvedu maličkost, která nám poskytne příklad. Oni tenkrát nevěděli, jak je to s genetikou. My dnes víme, že podle genetického kódu dodává muž přesně polovinu a žena

také přesně polovinu genetických informací do nového plodu. Oni měli představu, že semeno je jako zrno uloženo do země, tou jest žena, v ní klíčí a roste, ale nese genetické určení pouze mužovo, a to je podstata patriarchy. Proto se muž považoval za rozséváče, za aktivního, řídicího a plodícího a žena za pouhou půdu, ze které dítě vyroste. To je samozřejmě ohromná křivda na ženě. V tehdejší společenské struktuře bylo velmi důležité, aby aktivní a průrazný muž rodinu chránil a žena a děti byly jakoby nitro té rodiny. Muž byl ten, kdo chrání hradbu rodiny zvenku. Ta koncepce byla stejně problematická jako otrokářský řád. U Ištary, která je zároveň bohyní vášně, nejde o lásku jako sebeodevzdání, vzájemné obdarování, nýbrž o lásku jako o vášeň, jako o zmocnění. Jestliže se nějaká žena zmocňuje muže, tak to není o mnoho jiné, než když se muž zmocňuje ženy. Gilgameš se chce zmocnit života bojem a poutí, ale nakonec spoléhá jen na lidskou sílu. V tomto směru je to s ním podobné jako s Ištarou. Sebeodevzdání, které rozvíjí lásku, v něm není. Mnohem skromnější je, když se obyčejně a lidsky starám o ty, kteří jsou kolem mne, a když pečuji o to, aby můj vztah k nim nebyl podmiňován nárokem, nýbrž službou – a to je láska. Za nové Gilgameše považují ty, kteří putují životem, aby se ho zmocnili, kteří bojují, aby ho ovládli. Co jim nakonec zbude? Rostlinu života jim ukradne had. A zbude jim nakonec jenom dílo lidských rukou, opevněná hradba, kterými se od těch druhých oddělují. Vzpomeňte, jak to dopadlo s hradbami v Jerichu v příběhu Starého zákona. Musely padnout, aby se lidé mohli setkat.

Hlavním a obecným znakem mezopotamských bohů jsou rohy. I starozákonní Mojžíš je znázorňován s rohy. Proč?

Oni věděli, že nejsilnější zvíře, které běžně vídali, byl tur, buvol, býk, který ohrožoval ostatní svými rohy. A tak vložili do těch rohů obrazně jeho sílu, čili ten, kdo má rohy, je vyzbrojen býčí silou. Býk byl v celém starém Orientě hlavní a běžný obraz síly. Proto i bozi vybavení nadlidskou silou a mající rohy jsou titulováni „býk“. Dokonce králové, kteří jsou uctíváni jako

bozi, jsou zobrazováni s rohy. První král takto zobrazený je Náramsín. Ty rohy jsou šifrou síly, proti které se člověk svojí silou nemůže vzepřít.

Zdá se, že starý symbol síly v Předním Orientu, býk, se dostal na Krétu a přes Krétu do Španělska, kde se stal obrazem zápasu prasíly s člověkem.

V té době byl rozšířen druh praevropského tura, bos primigenius, který představoval to nejsilnější evropské zvíře, ze kterého byly vypěstovány některé druhy našeho skotu. Pro tehdejší populaci to bylo úděsné zvíře. V české heraldice máme erby, kde je hlava tohoto tura zobrazena tak, že do jeho nozder je zasazen kruh, na kterém se dá tur vodit, protože ho to bolí.

Nebylo smyslem symboliky rohů také to, aby člověk překonal „býka“, zvíře, sám v sobě?

Ano. To překonání zvířete v sobě je podstatou býčích zápasů. To dělali i staří Kréťané. Oni ty býky nezabíjeli jako na běžícím pásu jako v dnešním Španělsku, ale na těch turech se cvičili, chytili je za rohy, udělali na nich přemet, a tím zřejmě vyjadřovali tutéž symboliku, jakou je býčí zápas. Možná že tur je obrazem hněvu, síly a zpupnosti, která se chce prosadit, a je opakem beránka, který se nechá vést, který nic nenamítá a nakonec se stává nejvýznamnějším obětním zvířetem v Izraeli. Mezopotamský kult byl tak magický a život jednotlivce tak ovlivněn věšteinými úkony, že ještě v římské době měli Babyloňané význačné postavení mezi mágy, kteří přicházeli z Východu do Říma.

Magos označuje původně perského kněze. Mágové byli ti, kdo v římské říši popularizovali sumersko-akkadské dědictví. Mezopotámie byla pradávna země věštění, víc než Egypt a víc než jakékoliv jiné země. S věštěním souvisí pokusy ovládat dění rituálem. V teologické terminologii magie neznamená ani salonní kouzelnictví, ani to není vzývání nadpřirozených sil, nýbrž je to přesný termín, který popisuje lidské pokusy o zvládnutí, podrobení a zmechanizování toho, co člověka přesahuje. Když si člověk myslí, že nějakou formulkou nebo nějakou

vnější akcí zvládne nebo ovládne, co je nad ním, propadá se do magie. Vzpomeňte si, kolik lidí dnes ještě věří na všelijaké věštby a amulety. Když se lidé otvírají věštbě s důvěrou, která jí nepatří, má na ně zpětný vliv jako sugesce. Tato sugesce, magie, ve skutečnosti ničí jejich svobodu. Magie je cesta, která nám ubližuje. Člověk si myslí, že musí vzít osud do vlastních rukou, protože nevěří, že je tu láska, která nás opatruje.

Epos o Gilgamešovi jako jiné starověké příběhy obecně nejsou kronikami nějaké dějinné události, ale ani nejsou pouhými bájemi, pohádkami. Patří do roviny náboženského kultu. Jsou vůbec bez znalosti dobového pozadí srozumitelné?

To je těžká otázka. Někdo, kdo čte Epos o Gilgamešovi, může být vnímavý a ztotožní se s ním a hledá rostlinu života a najednou vidí, že všechno, co hledá a co chtěl uchopit, mu uplynulo mezi prsty a že to, co zbývá, jsou jen hradby, které nás od ostatních oddělují. Jako religionista ty věci trochu znám, takže vím, že náboženské aspekty jsou při vzniku textu konstitutivní, zásadní. Text nevznikal tak, že by si nějaký pisálek něco zaznamenal nebo že by psal reportáž o tehdejších událostech. Existenciální dosah nejen u Eposu o Gilgamešovi, ale u všech sakrálních textů, je do jisté míry přístupný každému čtenáři, avšak teprve odborný výklad a hlavně určitý existenciální přístup je klíčem k textu samému.

Myšlení dnešních lidí je odlišné, je více orientováno na rozum, na kritický rozum, je jinak strukturované než myšlení našich předků...

Ano, máte pravdu, jejich myšlení bylo propleteno metaforami. Metaforické myšlení je podstatou staré doby, kdy se celá řada věcí předávala obrazem. My se dnes pokoušíme předávat vše přesnou definicí, chceme být kritičtější a poněkud přesněji myslet. Ale přesto existují určité věci, které přesnými matematicko-fyzikálními definicemi nedokážeme vystihnout, například nenávisť a lásku. A do staré doby, do myšlení staré doby, nemůžeme jinak než přes metaforu vstoupit.

BIBLICKÉ STVOŘENÍ SVĚTA

(Krásná paní, 2005, č. 10)

Genesis – Kniha zrodu, nejnámější kniha Starého zákona, má svůj základní význam náboženský i kulturní. Na druhé straně je to nejvíce dezinterpretovaná kniha bible.

Ano, to je přesné vyjádření. Do bible si promítali lidé po celé věky své představy, a málo se zajímali o to, jak vznikla. Chtěl bych nejdřív uvést několik příkladů, jak nevznikla. Za prvé bible a jmenovitě Genese není reportáž, není to tak, že by byl andělíček seděl a koukal a pak to Mojžíšovi nadiktoval. V žádném případě. Adam a Eva, Kain a Ábel nejsou historickými postavami v dnešním smyslu slova. To znamená jsou to literární postavy a jsou modelem určitých lidských vztahů. Izrael byl obklopen různými náboženskými představami a s těmito představami se ti izraelští proroci, mudrci a kněží utkávali. Čili bible není ani volně vymyšlená, není to sbírka fantazií, ale není to ani sbírka historických reportáží, nýbrž je to výslednice teologických sporů a duchovních polemik. Jestliže máme nějakému příběhu rozumět správně, musíme ho vložit nejprve do doby a situace, ve které vznikl. Představte si, jak vznikla Genese (1. kniha Mojžíšova), pokusím se to vyjádřit způsobem, který byl starověkému člověku blízký, formou příběhu. Jeruzalém byl dobyt Babyloňany a značná část Židů byla odvečena do Babylonie a zde se setkali s přesvědčením, to bylo skoro ústřední dogma babylonské víry, že každé božstvo může působit jen tehdy, když má chrám. A teď se zajatcům říkalo: Hospodin už nemá chrám. Nato nějaký svědek, kněz, prorok, to je jedno, jim odpověděl: To není pravda, Hospodin má chrám, a oni se ptali: Kde? – Což nechápete, že Hospodinovým chrámem je celý vesmír a to, co považují Babyloňané za božstva, jsou pouze služebníci v tomto chrámu. Ani moře, ani nebe, ani země, ani slunce, ani měsíc nejsou bohové. – A co ten chrám, který jsme měli v Jeruzalémě? – To byl model. – Napiš nám to, proroku, abychom si to pamatovali!

Náboženský kult byl v Jeruzalémě už v době před babylonským zajetím tak zmagizován, chrám jako takový postaven na roveň Boha, že bylo nutno přijít s vyšší etickou interpretací: „Celý vesmír je Hospodinovým chrámem.“

Ano. Jestliže s Bohem něco zaměníme a uděláme z toho vrchol hodnotové stupnice, tak nám to Pán Bůh ve své lásce vezme. Když si z něčeho nebo z někoho uděláme svůj chrámeček, a ten se nám zřítí, máme ve svém srdci pocit, že stojíme u zhroutených představ.

Čeho se dneska hrozím, je to, jakou hodnotovou stupnici hájí většina lidí kolem nás. Samozřejmě, že nevěří v nějakého Šamaše (boha slunce) a Sina (boha měsíce), ale věří v mamon, určitým způsobem věří v Ištaru (bohyni vášně), i když ji mají spíš za něco podobného dróze, protože se z ní dá vydestilovat takový zážitek, že člověk sice při ní smrt nepřekoná, ale na chvíli na ni zapomene, jenže ta se mu pak vrátí s novou silou.

Proč je v Genesi stvoření světa v šesti dnech a sedmý den je dnem odpočinku?

Sedm dnů je poněkud pozdní záležitost. My nemáme z těch starých dob, z doby patriarchů, soudců dost zřetelná svědectví, že by se sobota vždycky slavila. Důležitým dokladem je Exodus 31, kde se slavení sedmého dne považuje za znamení podobně jako obřizka nebo duha. Víme také, že rytmus sedmi dnů pochází ještě z předizraelských časů. Měsíc měl osmadvacet dnů a v těch se vystřídají čtyři fáze a jedna měsíční fáze trvá sedm dnů. To znamená, že původně to včlenění času do sedmidenního rytmu souvisí s prastarým předbiblickým pozorováním Měsíce. V Babyloně byl ten sedmý den neblahý, sedmý den se nemělo nic začínat, nevycházelo se ven, protože se to všude kolem hemžilo démony. U Izraele byl ten sedmý den naopak dnem, který má člověka k Bohu přiblížit, má se jít do chrámu. Já v tom sedmém dni vidím teologickou polemiku proti magii, proti strachu starověkého člověka, že je vydán všanc a kvůli osudu, démonům neblahým, kteří se chtějí zmocnit jeho duše. Bez věštby a ochranných amuletů bylo v Babyloně nemyslitelné

začít den. V pohledu izraelských svědků se sedmý den stává dnem milosti (všechno je v rukou Hospodinových) a když se spolehne na boží vedení, tak se „nemusíme bát i kdybychom měli jít údolím smrti“, říká žalmista. A sedmý den je nakonec předjímku toho konečného božího nového věku.

Ještě v dnešní době se i mezi vědci setkáváme s pokusy vidět v Genesi popis vzniku světa, vzniku druhů rostlin, druhů zvířat. V hebrejském textu se ale doslova nepíše o žádných zvířatech, jsou tam jmenováni různí hbití živočichové, létavci, dokonce nestvůry.

Co se říká o zvířatech, není popis vzniku jednotlivých druhů. Je to tvrzení, že tyto druhy trvají podle druhu svého, tím se nechce polemizovat proti vývoji, ale říká se, že Bůh promítl svoji vůli k řádu do stvoření. Hvězdy se pohybují podle toho, jak on si přál, tak to věřil a viděl ten starověký člověk, i tvorové konají, co jim Bůh určil. Lev žere maso, ovečka se pase atd. Tam ještě není ona dlouhodobá perspektiva, ve které my vidíme vývoj, nýbrž je to, řekli bychom, momentka, která ukazuje, že žijeme ve světě a že ten svět je strukturovaný boží vůlí. Někdo řekne: „Tak bible popírá vývoj.“ Ne! Bible mluví o jiném tématu. Bible říká, že máme z určitého řádu přírody vyčíst to, že jsme k něčemu určeni, a k něčemu nikoliv. Nejsme určeni, abychom zabíjeli bratra, natož abychom se živili bližním. Ten řád je něco, co zobrazuje zároveň morální řád. Nikomu by se nelíbilo, kdyby některá z těch biblických postav dělala něco, co je nelidské. My tušíme, co je lidské. Naše instinkty, které samozřejmě mohou být zmatené, neprobuzené, nás k tomu přesto vedou. Všimněte si, pokud třeba kanibalismus není zdůvodněn nějakým sakrálním, třebas i problematickým způsobem, tak nikoho ani nenapadne. Jako bychom měli v sobě nějakou zábranu. Já bych řekl, že ten přírodní řád – nikoli v moderním smyslu toho slova –, který obklopoval starověkého člověka, mu zároveň připomínal řád morální. Když se tomu morálnímu řádu vzepřeme, tak se i ten přírodní řád rozpadá a je z toho potopa.

Písmo vyzývá k činnosti, spoluodpovědnosti za svět. Můžeme v příkazu „panujte a podmaňte si zemi“ vidět symbol západní kultury?

Můžeme. Ale musíme hned doplnit, že u těchto starých textů je vždy náboženský úběžník, který nesmíme při jejich interpretaci ztratit z očí. Každá entita je pro člověka ve starověku pokušením, aby byla uctívána jako Bůh. Panovat nad zemí, neznamenalo ji rozdupávat nebo ničit, ale znamenalo ji hlídat, střežit její služebnou funkci, aby se nám nestala modlou. Když se cokoliv ze stvoření stane absolutním, přichází s tímto nárokem, a pak je od modly kousíček k magii a od magie kousíček k tomu, aby se člověk vydával za posledního vládce jsoucná, který manipuluje i vším nadzemským.

„Buď světlo.“ Kdybychom to rozváděli, má to starozákonní konotace, proč tento text je v Genesi a právě v této podobě. Mniši na hoře Athos považovali světlo za nejvyšší formu mystického zážitku. Bůh není světlo, ale světlo je projev Boha. Světlo patří do roviny fyzického světa, světa projeveného. Světlem rozlišujeme tmou ode dne. Světlo je zárodkem projeveného světa, které může mystik ve svém prožitku vidět.

Toto téma by bylo na delší rozhovor. Všimněte si, jak konkrétně v bibli, když se mluví o Bohu, tak se sice o něm mluví v osobní formě, ale není nijak zobrazován. Bůh se projevuje v ohni a oheň neuchopíte, Bůh se projevuje v oblaku, ať už v zářivém, bílém nebo ohnivém oblaku, ale také se projevuje třeba ve větru (vanutí, duch), a ten vítr, ducha nás unášejícího nemůžeme zachytit. Bůh se projevuje ve světle, ale světlo nemůžeme uchopit. Čili metafory k opisu Boha jsou sice přírodní jevy, ale jsou to jen takové jevy, které nemůžeme zpředmětnit, učinit je svým vlastnictvím.

Můžeme například velký třesk srovnávat se zážitkem světla u mystika?

Já se tady neodvažuji říci ani ano, ani ne. Znáte možná příběh toho mravenečka, který si myslel, že už objevil všechny

přirodní zákonitosti, když zjistil, že jehličí padá vždycky dolů a ono mu to vydrželo jen do prvního většího větru. A s tím velkým třeskem je to podobné. Velký třesk je úctyhodná hypotéza, která se zatím pořád osvědčuje asi tak jako Einsteinova teorie relativity. Já se ale domnívám, že i při tom výkladu o velkém třesku zůstáváme, obrazně řečeno, na povrchu. I s teoriemi vakua a teorií strun je to podobné. Řečeno názorněji: dokážeme zjistit a popsat, že někde jsou třeba trojúhelníky, jehlany, kužele, ale nevíme, kdo je udělal ani proč tam jsou. Já bych zůstal u velkého třesku jako hypotézy, která se nám zatím zdá rozumná, ale mezi velkým třeskem a božím stvořením může být něco, co bych se ani neodvážil pojmenovat.

A co lze říci o „ráji“?

Ráj je život v lásce, když se mají dva lidé rádi, teď mně nezáleží na tom, jestli je to muž s ženou, maminka s děťátkem, pradědeček s pravnoučkem. Já osobně už jsem čtyřnásobným pradědečkem. Ráj je, když se máme rádi a radost druhého a jeho prospěch jsou naší radostí. Máme mu proto dělat ne to, co on chce, nýbrž to, co on potřebuje. Tak vznikají, řekli bychom, kousky ráje, někdy se nám skládají dohromady, někdo má toho ráje trochu míň, někdo víc. Tušíme, co je to ráj. Ráj je stav, ve kterém vládne láska. My nemůžeme dobře popsat, jak to v „ráji“ vypadá, ale můžeme očekávat, že to, co nás čeká, je vstup do té poslední a nejhlubší boží lásky. Někdo to prostě vyjadřuje slovem ráj. Jestliže si představuje, že tam bude mít palmy nebo hurisky, je to jeho věc, jeho představa. Já se vám přiznám, pro mě je velmi závažný a rozhodující obraz světla, že Bůh je světlo a žádné tmy v něm není. Uvědomuji si, že i to naše světlo, které vnímáme svýma očima, je jenom připomínkou toho, co přesně vyjádřit neumíme. Ráj je stav, kdy láska dochází své plnosti.

ROZHOVOR O SNECH

(2005)

Co si myslíte o snech? Měl jste nějaký sen, který se pak vyplnil, nějak Vás nasměroval anebo varoval, prostě Vám zasáhl do života?

Nevzpomínám si. Jsem v těchto věcech opatrný. Sný jsou zřejmě různé. Lékaři i psychologové připomínají, že každý člověk má sny, že se v nich či do nich uvolňuje naše podvědomí a zpracovávají naše vjemy. Experimenty prý ukázaly, že když člověku zabráníte v noci snít, když ho budíte, projevuje se to špatně na jeho psychice. Sný jsou především něco, co potřebujeme a co je normální součástí našeho života. Jsou tedy nejen zrcadlem našeho podvědomí, ale i způsobem, jak se to podvědomí uklízí. Proto se v nich často vyjeví i věci, které člověk v sobě potlačil, a psychoanalýza říká, že rozbor snů je *via regia*, tedy „královská cesta“ do lidského nitra.

To jste asi dobře shrnul to, co se dnes o snech uvádí v odborné literatuře. Ale mně jde o ty zvláštní sny, které takový rámec překračují.

Jistě, rozumím Vám. Vzpomínám si, jak mi už před lety vyprávěl jeden přítel a vrstevník, také farář, že těsně před tím, než nacisté začali zatýkat po Opletalově pohřbu studenty vysokých škol, ukázal se mu ve snu jeho zemřelý otec a varoval ho, aby ihned ujel z Prahy. On to udělal a zachránil se. Dodneška je přesvědčen, že to byla součást božího opatrování. Ovšem někdo může říci, že tehdy jeho citlivé vědomí intuitivně vytušilo, že bude zle, a to že se pak transponovalo do snu. Nikdo třetí to zvnějšku nemůže rozhodnout. Jde o zcela osobní zkušenost, která není bez dalšího přenosná na kohokoli druhého. Když věříš, že nějaká událost je boží zásah, drž se toho. Ale nemůžeš to vnutit ostatním. Nesmíš z toho udělat nárok na normu pro druhé, kteří sami tuto zkušenost nemají.

Není to příliš velký subjektivismus?

Jak se to vezme. Apoštol Pavel měl před Damaškem jedinečný zážitek. Ale nikdy netvrdil, že praví křesťané jsou jen ti, kdo prožili to, co on před Damaškem.

A co je tedy objektivní?

Podstatně objektivnější než naše zážitky a zkušenosti je Písmo. Nad ním můžeme v zrcadle Slova přezkoumávat vše (1Tes 5,21).

Znamená to tedy, že radíte snům zásadně nevěřit?

To jsem neřekl. Ale Bůh si jako svého zvláštního nástroje může užít čehokoli, nejen snu. Dám Vám příklad: Někomu jsem v plném autobusu nechtě šlápl na nohu. On mi za to vynadal. Třeba užil i nepřiměřených slov, která se mě dotkla. Ale ještě než jsem se s ním začal hádat, uvědomil jsem si, že má vlastně pravdu. Jen to řekl trochu ostřeji, než bylo nutné. Všimněte si, jak je tu vše vázáno na osobu a situaci. Není to pro druhé, ale jen pro mě. A se sny je to podobné. Mohou mi přinášet napomenutí, když mi bude dáno je rozeznat. Ale nemohou nahrazovat Písmo a svědectví o Kristu. Takový sen mě může zastavit, osobně napomenout, přimět k tomu, abych se znovu zamyslel nad svou cestou. Možná i přijal obtížný úkol. Ale není to směrnice pro druhé. Nemohu druhého nutit, aby se rozhodoval podle mého snu.

Ale v bibli se o snech mluví často. Josefa napomenul Bůh ve snu, aby šel do Egypta (Mt 2,13). Mudrci dostali ve snu pokyn, aby se nevraceli k Herodovi (Mt 2,12). I apoštol Pavel dostával napomenutí ve snu (např. Sk 16,9). Podobně ve Starém zákoně už Lábán (Gn 31,26).

To se však zcela shoduje s tím, co jsem říkal: Vždy jde o konkrétního jedince v konkrétní situaci. K takovému napomenutí si může Bůh užít čehokoli, a tedy i snu. Ale pak nám také dá – z Ducha svatého – vnitřně poznat, že jde o boží pokyn a ne o výplod naší fantazie. To znamená, že ani nad svými

sny nesmím přestat uvažovat – přezkoumávat, zkoušet, jak to je (1Tes 5,21): Shoduje se to s poselstvím Písma? S vůlí boží? S cestou Kristovou?

A co vy osobně, míváte sny?

Ano, ale téměř všechny hned zapomínám. Víím, že nejsou významné, že je to opravdu jen ventil podvědomí, nikoli boží pokyn.

Máte nějaký sen, který jste si zapamatoval?

Takové sny mám opravdu velice zřídka.

A vzpomínáte si na ten poslední?

Když jsem byl na podzim delší dobu v nemocnici, měl jsem několik snů, které se mi nejdřív zdály nějak naléhavé. Ale když jsem si je pak rozebíral, ukázalo se, že ve všech šlo o něco docela prostého: o připomenutí vlastní smrtelnosti. Tedy nic nového, co bych dřív nevěděl. Jen se to v té nemocnici poněkud aktualizovalo. Všecko kolem v těch snech bylo tak osobní, že to pro nikoho druhého nemá cenu. Ale nebyla v tom žádná hrůza. Myslím na svůj konec často. A vše, co mě čeká zde i potom, jsem odevzdal Bohu. A tak ke mně přichází něco vzácnějšího než všechny sny, totiž boží pokoj.

Takže na sny moc nedržíte.

Asi nedržím, i když víím, že Bůh může vše. Ale jde o nás, abychom si z těch svých snů neudělali věštírnu. Pak bychom odložili Písmo a ocitli se na oblacích své náboženské fantazie.

Měl byste nějaké místo z Písma, kterým byste mohl to své stanovisko doložit nebo podepřít?

Jistě. Nejzřetelnější je asi prorok Jeremjáš 23, 25–32. Tam mluví Jeremjáš o problematických prorocích, kteří se chlubí, že měli sen. Jeremjáš říká: Kdo má sen, ať vypravuje sen, ale kdo má mé slovo (říká Hospodin), ať mluví mé slovo pravdivě. Co

je slámě do obilí. – Můžete si to ještě přečíst ve větší souvislosti, je to velmi výmluvné místo.

A co třeba Ž 127,2? V Kralické tam čtete, že „Bůh dává milému svému i sen“.

Jenomže se podívejte do novějšího ekumenického překladu. A zjistíte: „Bůh dopřává svému milému spánek.“ Díval jsem se do hebrejského znění, je tam opravdu spánek a nikoli sen. Dar spánku je vzácná věc. Nemoci spát a třeba mít k tomu ještě bolesti, to je těžká zkouška. Kdo to neprožil, těžko si to představí. Všimněte si, jak je třeba dávat pozor na slůvka a svévolně je nezaměňovat. To chce trpělivost a pokoru. Bez nich čteme bibli špatně.

K HELLEROVU „PODVEČERNÍMU DĚKOVÁNÍ“

(Mgr. Romana Bochníčková)

Navštěvovala jsem pana profesora na Evangelické teologické fakultě nejen kvůli jeho přednáškám nebo konzultacím, ale také s magnetofonem v ruce, abychom to, co přednáší na akademické půdě, zprostředkovali i dalším posluchačům. Humorně někdy říkáváme, že jsme utvořili dobře sehraný „mediální tým“. Nahrávala jsem s ním řadu rozhlasových rozhovorů pro Rádio Svobodná Evropa, Rádio Proglas, býval mým častým hostem v pořadu Rodinný stůl rádia Hlas naděje, který jsem přibližně přes rok moderovala. Dnes nedokážu už ani přesně vyčíslit, kolik rozhovorů jsme tak zaznamenali. Někdy jsme natáčeli ve studiu na Malvazinkách, kde má sídlo rádio Hlas naděje, ale většinou to bylo v kabinetě pana profesora na evangelické teologické fakultě. Jednou jsme natáčeli v prostorách Pražského hradu (kde se pan profesor účastnil mezináboženského dialogu v rámci setkání Forum 2000). Rozhovory s panem profesorem měly posluchačský ohlas a byl zájem o další. První rozhovor s ním pro rádio Proglas o etymologii biblického jména Debóra se tak líbil redakci rádia, že chtěli, aby utvořil rozhlasový cyklus o Starém zákoně. V roce 2004 jsem napsala scénář k dokumentárnímu filmu „Šlépějí následovati“ o prof. ThDr. Janu Hellerovi, kde s ním společně vystoupil doc. ThDr. Martin Prudký (jednalo se o filmový dvojportrét). Poslední rozhovory v roce 2005 jsme připravili pro Krásnou paní (časopis Žofie Kanyzové) a nahráli pro Český rozhlas Vltava (pořad Terezie Bečkové).

Do jakékoliv redakce rádia nebo časopisu, s kterou spolupracuji, mě doprovází v myšlenkách jako můj žádaný mediální host pan profesor, rozhovory s ním byly vždy úspěšné. Sám nikdy neodmítl rozhovor poskytnout, i když se necítil zdravotně dobře. Vystupovat v mediích chápe jako poslání. Říká, že k povinnostem teologa patří zpřístupňovat biblickou zvěst veškerými dostupnými mediálními prostředky všem, kteří ji chtějí slyšet.

Prof. ThDr. Jan Heller je tak inspirativní osobnost, že jsem si při svých studiích na ETF UK nikdy nenechala ujít příležitost navštěvovat jeho přednášky. Některé cykly jsem absolvovala opakovaně. Proto chci připojit i z pohledu jeho studentky několik střípků vzpomínek na pana profesora.

Pan profesor je uznávaným starozákonníkem i religionistou renesanční šíře, a na druhé straně člověkem neobvyklého uměleckého vcítění, který si do posledních let zachoval v duši něco mladistvého. Při svých přednáškách v exkurzech citoval různé, většinou staré básníky z paměti a často v jejich původním jazyce. Má cit pro krásu a harmonii i zájem o hudbu, v níž se vyzná. Užívá bohatého kultivovaného jazyka a rétorických pravidel správné mluvy, takže jej někteří jeho mladší kolegové dávají studentům za příklad.

Rád vypráví nově vymyšlené a humorem okořeněné pohádky dětem, k nimž má krásný vztah. Však už je pradědečkem. Ale i mnozí dospělí, bývalí studenti vzpomínají na to, jak i jim osvětlil jejich problémy obrazným příběhem.

Rozumí duši dětské i ženské a připomíná nutnost vnitřní harmonie mužského i ženského prvku v nás, tedy čínské jin a jang. Přes své pracovní vytížení si vždy našel čas na rozhovor s těmi, kdo za ním přišli s prosbou o radu a pomoc. I dnes, kdy je svou nemocí převážně vázán na domov, je svým přátelům k dispozici alespoň po telefonu.

Do oborů, kterými se zabýval, vnášel často něco nového. Především šlo o výklady obtížných míst Písma, ale také o nové průhledy religionistické a výhledy do dalších spřízněných oborů. Svými širokými znalostmi i velkou tolerancí připomíná Erasma Rotterdamského, s nímž ho pojí také heslo „ad fontes“ – k pramenům, tj. především k původním textům.

Šíří jeho výkladů dokládá i to, že když například mluví o Tao, lidé si myslí, že je taoista. Když vykládá Starý zákon, podobá se rabínům. To vyplývá z jeho důrazu na to, že pracujeme-li se závažným klasickým textem, měli bychom se jím dát oslovit, vnitřně do něho vstoupit, aby se nám otevřela jeho skrytá intence. Nestačí pouze erudice historická, lingvistická

atd., ale je třeba mít i vnitřní cit pro poselství textu samého, proto, co vnitřně přinášel někdejšímu člověku a co chce přinést i nám.

Proto se pan profesor celý život angažoval v hledání vazeb mezi kulturami a různými náboženskými systémy. Tak k němu přicházivali evangelíci i katolíci, židé, buddhisté i další. On pak svou otevřeností, nenuceností i poučeností budil u všech důvěru.

Na přednášky k němu chodili často i posluchači mimofakultní. Když se dověděli o jeho přednáškách o taoismu, a sami už nestihli absolvovat celý cyklus, vyprosili si, aby byl cyklus o taoismu po čase opakován, samozřejmě s novými podněty i exkurzy. Nejednou se jeho výklady měnily v živý rozhovor, nejčastěji s MUDr. Hubertem Čížkem, předním znalcem čínské medicíny. Ten také pořídil z přednášek magnetofonové nahrávky.

Prof. Heller nerad vynechával přednášky a byl dochvilný. Vzpomínám však, jak mi jednou volal, že musí ráno na infuzi, že je mu špatně s dechem, abych jej na začátku hodiny omluvila s tím, že přijde později. Vyřídila jsem jeho omluvu a připomenula, že každý může odejít. Nikdo však neodešel, všichni počkali. I když pak přišel zesláblý, přednášku převzal a dokončil.

Lidé, kteří měli v životě možnost setkat se s ním a navštěvovat jeho přednášky i kázání, oceňují srozumitelnost, se kterou dokázal přiblížit jádro křesťanské zvěsti, odmaskovat, s odvahou odhalit a pojmenovat pravým jménem vše, co se staví na místo boží. Dále oceňují jeho rozsáhlé vědomosti ve všech oborech souvisejících s teologií a pedagogický talent vyjádřit jednoduše i složité věci a dojít k jádru věci. Pravda, jak říkají klasici, je ve skutečnosti jednoduchá a prof. Heller toto pravidlo ctí a zná.

Děkuji Vám, pane profesore, za všechno, setkání s Vámi dovršilo mé rozhodnutí studovat Evangelickou teologickou fakultu. Bylo to v mém životě jedno z nejsprávnějších rozhodnutí.

JMENNÝ REJSTŘÍK

- Adler, Elizabeth 99
 Altynski, Jiří 25, 37
 Andrew, starozákonník 111
 Armbruster, Ludvík 144, 146,
 147
 Arnošt z Pardubic 147
 Balabán, Milan 136, 140, 268
 Balbín, Bohuslav 208
 Bárta, Zdeněk 109
 Barth, Heinrich 47
 Barth, Karel 19, 44, 45, 47–49,
 51, 75, 114, 246, 265
 Bartoň, Josef 146
 Basilides 234
 Baumbach, Walter 97
 Baumgartner, Walter 47, 49
 Becker, Ilse 101
 Bednář, František 37
 Bělohávek, Miloslav 109
 Benedikt XVI. 147
 Beneš, Jiří 129
 Besant, Annie 234
 Bič, Miloš 38, 65, 80, 81, 83,
 112, 123–125, 129, 132, 262
 Blavatská, H. P. 234
 Bohatcová, Mirjam 44
 Bohatec, Miroslav 44
 Bochníčková, Romana 149, 186,
 287
 Bonhoeffer, Dietrich 35
 Botterweck, Johannes 288
 Boučková, Ivana 143
 Bouše, Zdeněk Bonaventura 109,
 146
 Braitto, Silvestr, O.P. 41, 42
 Brož, Luděk 135, 145
 Buber, Martin 88, 99, 140, 217,
 239, 244
 Bultmann, Rudolf 25, 96
 Caesar, Gaius Iulius 232
 Calvin, Jan 40
 Cullmann, Oscar 46, 47, 49, 50
 Cyril 260
 Čížek, Hubert 122
 Daněk, Slavomil Ctibor 25, 38,
 44, 48, 49, 54, 63, 69, 70, 77,
 80, 82, 83, 102, 118, 119, 123,
 129, 130, 246, 261–263, 266
 Descartes, René 208
 Deurloo, Karel 133, 138
 Diodoros, Sicilský 232
 Dobiáš, František 32, 37
 Dobrovský, Josef 19
 Duhm, Bernhard 118
 Duka, Dominik 109
 Dus, Jan 32, 109
 Eichrodt, Walter 47, 49
 Eliáš, Vojtěch 146

- Empedokles z Akragantu 232
 Erben, Karel Jaromír 231
 Ferekydes ze Syru 232
 Filipi, Pavel 70, 125, 142, 143, 145, 190, 255
 Filón Alexandrijský 49
 František z Assisi 165
 Führ, Hildegard 100, 106
 Gadamer, Hans-Georg 244
 Gandhí 121
 Gardavský, Vítězslav 87
 Gebl (šofér) 90, 91
 Goethe, Johann Wolfgang 234
 Gollwitzer, Helmut 103
 Grell, Brigitte 100
 Gressmann, Hugo 118
 Gross, Petr 100
 Gunkel, Hermann 118
 Habrman, senátor 13
 Hatch-Redpat 78, 80
 Havel, Václav 208
 Hegel, G. W. F. 239
 Heine, Heinrich 26
 Heinemann, Gustav 88
 Hejdánek, Ladislav 108, 135, 136
 Heller, Jan (1857–1934) 12, 16
 Heller, Václav 11, 18
 Hellerová, Danuše, roz. Vondrušková 58, 59
 Hellerová, Helena, roz. Panznerová 18
 Hellerová, Magdalena, roz. Engelmaierová 12
 Hellerová, Věra, roz. Brdičková 18
 Herrmann, Siegfried 91, 93
 Hitler, Adolf 90, 223
 Hochmann (kazatel) 39
 Holý, Bohuslav 25, 26, 41
 Holý, Prokop 41
 Horáková, Milada 43
 Horyna, Břetislav 141
 Hromádka, Josef L. 46, 65, 87–90, 110, 114
 Hřebík, Josef 144–146
 Hus, Jan 21, 40, 206, 207
 Chelčický, Petr 120, 140, 157, 240
 Ilse von Loewenclau 101
 Iwand, Hans 88
 Jadrníček, Josef 59
 Jan XIII. 251
 Jaspers, Karel 47, 242, 246, 248
 Jelčaninová (z Kařezu) 57
 Jenčík, lékař 29
 Jensen (děkan Humb. univ.) 93
 Jeschke, Josef 41
 Jílek (Oberpfalcer), František 38
 Kant, Immanuel 234
 Karafiát, Jan 59, 205
 Karas, Jan 37
 Kardec, Alan 234
 Karel IV. Lucemburský 207
 Karnetzki, Ilse 102
 Karnetzki, Manfred 102
 Karpokrates 234
 King, Martin Luther 121
 Klas, Jan 23
 Klement Alexandrijský 49
 Klíma, Otakar 69
 Koch, Bohumír 31
 Kolář, Petr 287
 Kolaříková, Běla 31

- Komenský, Jan Amos 21, 68,
 121, 122, 140, 147, 208, 240
 Krygel, Evald 32, 33
 Křenek, Josef 28, 29, 39, 52, 59
 Kubalík, Josef 117
 Kubát, vikář 66
 Kubelková, Alžběta 26
 Küng, Hans 120, 240
 Lao-c' 158
 Linhart, František 38, 107, 113,
 114
 Liptai, Lothar 127
 Liška, Josef 30
 Lobkovic, Mikuláš 144, 145
 Lochman, Jan Milič 45, 46, 49,
 50, 79, 107, 108, 112, 114
 Luther, Martin 40
 Machotka, Karel 27, 28, 38, 55
 Machovec, Milan 87, 110
 Malý, Václav 109
 Masaryk, Tomáš Garrigue 40,
 208, 209, 216, 240
 Matěj z Janova 290
 Medek, Ivan 110, 111
 Metoděj 206
 Michel, Diethelm 102
 Mikulicová, Mlada 146
 Milíč z Kroměříže, Jan 207
 Molnár, Amedeo 114, 135, 274
 Moravec, Jan 144
 Moravec, Lubomír 262
 Morawe, Günter 101
 Moscati, Sabatino 288
 Mrázek, Milan 141
 Müller, Hanfried 105
 Müller-Streisand, Rosemarie 105
 Muneles, Otto 63, 64
 Musil, Ladislav 229
 Nedbal, František 58
 Nešpor (senior) 65
 Nešporová, Olga 65
 Niemöller, Martin 89, 90
 Noth, Martin 102, 130
 Novákovi, R. a M. 132
 Novotný, Adolf 38
 Oeming, Manfred 290
 Ondra, J. N. 87, 125
 Opatrný, Aleš 137, 146
 Opočenský, Milan 110
 Origenes 49
 Otter, Ebenezer 21, 22, 27–29,
 31, 34, 38, 52
 Otter, Jiří 23, 24, 29, 30, 31, 34
 Palouš, Radim 208
 Panzner, Adolf 15
 Patočka, Jan 38, 44, 208, 209, 246
 Pavlíčková (z Kařezu) 57, 58
 Pekař, Josef 209
 Pfann, Miroslav 136, 137
 Platon 232
 Plecháček, Miloslav 132
 Plotinos 232
 Pokorný, Petr 141, 290
 Polanus z Polansdorfu,
 Amandus 45
 Pospíšil, B. 87
 Pospíšil, Ctirad 146
 Prokop, opat 207
 Prosecký, Jiří 295
 Prudká, Alena, roz. Slabá 138
 Prudký, Martin 70, 128, 132,
 133, 138, 139, 141, 143

- Puršl, Ladislav 287
Pythagoras 232
Přecechtělová, Milena 70
Quell, Gottfried 93
Rabinovič (žid. učenec) 64
Rad, Gerhard von 25, 103, 263
Rádl, Emanuel 134, 208
Riant, Karel 109
Ricoeur, Paul 244
Ruml, Joel 143
Říčan, Rudolf 37, 113
Sadek, Vladimír 64
Sázava, Zdeněk 142
Sedláček, Josef 69
Segert, Stanislav 69
Schmauch, Werner 88, 90
Schmidt, Carl Ludwig 47
Schmidt, Werner H. 97, 107,
110, 133, 263
Schmidt, Wilhelm 117
Schmoller, Eberhard 77
Schneemann, Gisela 97
Schweitzer, Albert 121, 140
Schweizer, Eduard 47
Sita, Karel 45, 46
Sláma, Petr 70
Slezák, Vratislav 146
Smolík, Josef 112, 136, 274
Soběslavský, Jaroslav 41–43
Sokol, Jan 109, 142
Sokrates 246
Souček, Josef B. 24, 28, 29, 37,
44, 46, 65, 78–81, 83, 84, 103,
104, 108, 129, 261
Spinar, Pavel 137
Stalin, Josef V. 33, 34, 43
Stamm, Johann Jacob 47, 49
Staudigel, Helgalinde 93
Stěhule, Josef Ladislav
(= L. Kopal) 113
Steiner, Rudolf 234
Svatoň, Josef 39
Svoboda, Josef 32
Šimon Magus 234
Šrámek, Vladimír 82
Štampach, Ivan 120, 137, 240
Štefan, Jan 227
Štech, Stanislav 143, 269
Štorek, Jiří 132
Thiel, Winfried 93, 133
Thurneyssen, Eduard 47
Tillich, Paul 127
Troeltsch, Ernst 89
Trojan, Jakub 136
Tydlitátová, Veronika 140
Vaďura, Petr 287
Vařejka, primář 143
Ventura, Václav 109, 146
Vergilius 232
Vlk, Miloslav 144, 145, 147
Vogel, Heinrich 88, 90
Vojtěch, biskup 206
Vonásek, kurátor 52, 58, 59, 65
Vondruška, Eduard 59
Vondrušková, Růžena, roz.
Kuglerová 59, 65
Vymětal, Mikuláš 132
Werich, Jan 216
White, Lynn 153
Wilhelm, Ivan 144
Wolf, Ernst 88
Wolff, Hans W. 263
Zimmerli, Walter 50
Žilka, František 82, 83

OBSAH

Úvodní slovo / 9

VZPOMÍNKY

Mládí / 11

Duchovní hledání a studium teologie / 19

Do církevní služby / 26

Studia v Praze: teologie i filosofie / 35

Basilej / 44

Na sboru v Hořovicích / 52

Na fakultě – léta asistentská / 67

Berlín / 87

Opět v Praze / 106

Religionistou / 113

Starozákonníkem / 123

Čas změn / 131

Penze částečná a úplná / 137

ROZHOVORY

S Janem Hellerem rozmlouvala Romana Bochníčková

O Velikonocích / 149

Většina lidské bídy souvisí s násilím / 153

O nemoci dnešní doby a smyslu lidského života / 159

Žena už odedávna zahanbuje muže / 167

O mezopotamské symbolice / 172

Biblické stvoření světa / 177

Rozhovor o snech / 182

K Hellerovu „Podvečernímu děkování“

(Mgr. Romana Bochníčková) / 186

TEXTY

- Malá meditace o křesťanské existenci / 189
Autorita a výklad Písma / 190
Jak čtu bibli / 196
Několik poznámek k problému násilí v bibli / 202
Křesťan v politickém rozhodování / 203
Dopis Kruhu českých duchovních tradic / 206
Manželství a mnohoženství / 209
Rozhovory se studenty o partnerských vztazích / 215
Dialog o víře mezi Ateistou (A) a Bohoslovcem (B) / 219
Spasení exkluzivní nebo inkluzivní / 226
Židovská otázka / 229
Převtělování čili koloběh životů / 230
Výklady Tao-te-ťingů / 239
Jak rozumím hermeneutice / 242
Co je úkolem dneška? / 245
O modlitbě / 249

JANU HELLEROVI K 80. NAROZENINÁM

Slavnostní shromáždění na ETF UK 3. 5. 2005

- prof. ThDr. Pavel Filipi / 255
doc. ThDr. Martin Prudký / 257
doc. PhDr. Stanislav Štech, Csc. / 269
Joel Ruml, synodní senior CČE / 270
Josef Hřebík, ThD., S.S.L. / 271
RNDr. Jiří Nečas / 273
Poděkování Jana Hellera / 274

KOMENTOVANÁ BIBLIOGRAFIE

JANA HELLERA

- Prameny / 277
Bibliografie tříděná časově / 278
Bibliografie tříděná po oborech / 285
Komentář bibliografie tříděné po oborech / 287
Jmenný rejstřík / 297

Jan Heller
Podvečerní děkování

Vzpomínky, rozhovory a texty

Foto na obálce a frontispisu Vojtěch Vlk
Typografie Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2005 jako svou 699. publikaci
Odpovědný redaktor Jaroslav Vrbenský
Vydání první. Stran 312
Vytiskla tiskárna Finidr, spol. s r. o.
Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 80-7021-809-6